



מרכז עזרי לחקר איראן והמפרץ הפרסי
מركز عزري برای مطالعات ایران وخليج پارس
The Ezri Center for Iran & Persian Gulf Studies

The Persian Gulf Observer

Perspectives on Iran and the Persian Gulf



כווית: בין משבר ירושה למתיחות גוברת במפרץ

Issue No. 39

(January, 2020)

ס

ס

ס

מרכז עזרי לחקר איראן והמפרץ הפרסי

להלן הגיליון ה- 39 של *Persian Gulf Observer* ובו מאמר שכותרתו "כווית: בין משבר ירושה למתיחות גוברת במפרץ" מאת ד"ר ערן סגל, עמית מחקר במרכז עזרי, וד"ר יואל גוז'נסקי, מהמכון למחקרי ביטחון לאומי באוניברסיטת תל אביב.

The Persian Gulf Observer: Perspectives on Iran and the Persian Gulf מתפרסם בתדירות תקופתית ע"י מרכז עזרי לחקר איראן והמפרץ הפרסי באוניברסיטת חיפה, ובו מוצגים מאמרי דעה, פרי-עטם של חוקרי המרכז על מגוון נושאים מאזור המפרץ הפרסי והמדינות השוכנות לחופיו.

אנו מזמינים אתכם לעקוב אחרי ציצי המרכז בטוויטר בכתובת: <https://twitter.com/EzriCenter>,

להיות חברים שלנו בפייסבוק: [https://www.facebook.com/pages/The-Ezri-Center-for-Iran-and-](https://www.facebook.com/pages/The-Ezri-Center-for-Iran-and-Persian-Gulf-Studies/141080069242626)

[Persian-Gulf-Studies/141080069242626](https://www.facebook.com/pages/The-Ezri-Center-for-Iran-and-Persian-Gulf-Studies/141080069242626)

לצפות ולהאזין לכנסים והרצאות בערוץ היו-טיוב של המרכז:

<https://www.youtube.com/channel/UCZdzvlhv7a8nxLjYZdaz68Q>

ולבקר אותנו באתר הבית: <http://gulfc.haifa.ac.il/>

כווית: בין משבר ירושה למתיחות גוברת במפרץ

ערן סגל ויואל גוז'נסקי

כווית חווה בשנים האחרונות יציבות פוליטית יחסית, אולם יציבות זו עלולה לעמוד במבחן על רקע שאלת ירושת האמיר והמתיחות באזור המפרץ בין איראן לשכנותיה. כמו במדינות מפרץ ערביות נוספות, סכנה מרכזית ליציבות השלטון עלולה לנבוע ממשבר בתוך המשפחה השלטת. במשך למעלה ממאה שנים השלטון בכווית עבר לסירוגין בין שני ענפים מתחרים. הדבר גם יצר איזון אידיאולוגי בין התפיסות הרווחות בחברה. בשנת 2006 האמיר צבאח שבר את המסורת הזו והדיר את הענף המתחרה ממוקדי קבלת ההחלטות, דבר שהוביל למשבר פרלמנטרי מתמשך. למרות שנראה שהמשבר החריף של 2006 מאחורי המשפחה ואין סכנה ליציבותה, בהיעדר מנגנון מוסכם לירשה מותו עלול לעורר מאבק ירושה משמעותי שיאיים על יציבות השלטון. הטלטלה האזורית לא באה לידי ביטוי משמעותי בכווית, הגם שפרשת שחיתות שנחשפה ב-2011 הובילה למאבק חריף בין השלטון לאופוזיציה נרחבת, שיזמה ב-2012 את ההפגנות הגדולות ביותר בתולדות האמירות. עם זאת ולמרות החרמת הבחירות על ידי חוגים נרחבים החל משנת 2013, ניכרת התייצבות הדרגתית במערכת הפרלמנטרית בכווית, שהיא בעלת סמכויות נרחבות ביחס למדינות אחרות בעולם הערבי - אמנם תוך דיכוי מתמשך של חופש הביטוי והפעולה של מרבית כוחות האופוזיציה הבולטים. כוחם של האסלאמיסטים בכווית נחלש משמעותית מאז עלייתו של דאע"ש, כאשר הרתיעה מההשפעות הבעייתיות של האסלאם הפוליטי על יציבות המדינה אפשרה לשלטון לדכא בכוח כל ביטוי אסלאמיסטי בזירה הציבורית. היחסים הטובים בין סונים לשיעים (שמהווים כ-25 אחוזים מהאוכלוסייה) בכווית נשמרים, למרות המתיחות האזורית, והיחסים בין המשפחה השלטת לאליטה השיעית אף התחזקו בשנים האחרונות.

האמיר עצמו, צבאח אל-אחמד אל-ג'אבר אל-צבאח (בן 90), שולט בכווית מאז ינואר 2006. קודם לכן הוא כיהן כראש ממשלת כווית (2003), ובין השנים 1963 – 2003 היה שר החוץ ותפקד במקביל כסגן ראשון של ראש הממשלה. בריאותו אינה טובה ובספטמבר 2019 הוא אף עבר ניתוח בארצות הברית, ובעקבותיו נעדר זמנית מעין התקשורת. בהמשך דווח כי הוא שב לבריאות תקינה ואף תועדו סיוריו ברחבי העולם, אם כי ב-2014 הוא נצפה בעת ביקור באיראן, כשהוא מהלך לצד הנשיא, חסן רוחאני, בעודו מטושטש ומבולבל. יוזכר כי העיתונאים בכווית מוחזקים (פיזית או בצנזורה) על ידי המשטר ועל כן חסרים פרטים בהקשר זה, אך מוערך כי האמיר מעביר סמכויות הולכות ומתרחבות לחוג אנשיו הקרובים.

לא ברור מי יתפוס את מקום האמיר אך נראה כי צפוי קרב ממושך, אשר בשונה מקודמיו, יתנהל גם במישור הציבורי. ייתכן שמינויו של שר החוץ לראש הממשלה מעיד על התחזקותו אך ייתכן שגורמים נוספים במשפחה, כמו ראש הממשלה הקודם, נאצר אל-מוחמד, יחזרו בעתיד הקרוב לעמדות השפעה. בהיעדר הסכמה משפחתית ייתכן גם שיורש העצר, נואף אל-אחמד, בן ה-82, יזכה לאמון כמועמד פשרה. יודגש, רוב המועמדים "מושחתים" על פי ערכים מערביים ולאור זאת זהות האמיר הבא תקבע על ידי מי שיצליח לשמור על ניקיון כפיים (יחסי) הגבוה ביותר, מידת שחיתות קטנה ביותר, קשרים עם הענפים השונים של בית המלוכה ותמיכה ציבורית רחבה יחסית.

נאצר אל-סבאח אל-אחמד אל-ג'אבר אל-צבאח, בנו בן ה-71 של האמיר, נראה כמי שלוטש את עיניו אל הכתר. הוא משמש כיועץ קרוב לאביו, אך סובל מחוסר פופולריות ביחס לאביו. ב-2017 הוא מונה לתפקידי שר ההגנה וסגן ראש הממשלה - מה שסימנו כמועמד עיקרי לרשת את תואר האמיר. למרות ספק גם לגבי בריאותו, הוא קודם בנמרצות על ידי אביו, הופיע רבות לצדו ואף נפגש עם ראשי מדינות מטעמו. גם אם אחיו של האמיר, יורש העצר נואף אל-אחמד, אכן ירש את אחיו, סביר שנאצר אל-צבאח ישמור על הדומיננטיות שלו בפוליטיקה הכוויתית. **בדצמבר 2019 הוקמה ממשלה חדשה בכווית בראשות צבאח ח'אלד אל-צבאח, שר החוץ לשעבר.** בנו של האמיר, שיח' נאצר, לא לוקח חלק בממשלה וכעת מעמדו אינו ברור. יוזכר, כי לאחרונה חשף שיח' נאצר פרשת שחיתות והיעלמותם של כ-800 מיליון דולר מקרן השייכת לצבא והאשים בכך את שיח' ח'אלד, שר הפנים. בעקבות כך, האמיר פיטר את שניהם מהממשלה היוצאת.

כוויית בין ערב הסעודית לאיראן

האמירות הקטנה ממוקמת בין שלוש מדינות גדולות: ערב הסעודית, עיראק ואיראן, ולכן שרידותה נשענה תמיד על יכולת תמרון בין הכוחות הגדולים במרחב תוך שמירה על יחסים טובים ככל האפשר עם כולם ואף אימוץ מדיניות הדוגלת בתיווך ביניהם. למרות שמשפחה המלוכה הסעודית היא הקרובה ביותר למשפחת אל-צבאח, ניכרת בשנים האחרונות מתיחות מסוימת ביחסים בין המדינות. כך למשל, כווית לא הצטרפה לניתוק היחסים עם קטאר (יוני 2017) ומסתייגת ממדיניותה של ערב הסעודית תחת מוחמד בן-סלמאן, יורש העצר הדומיננטי, גם בשאלת המלחמה המתנהלת מאז אפריל 2015 בתימן.

כמי שהיה שר חוץ החל משנת 1963, ובאופן בלתי פורמאלי אף מספר שנים קודם, עם פרוץ המשבר עם קטאר ב-2014 ושוב ב-2017, החל האמיר צבאח, שהינו כיום הדיפלומט הוותיק והבכיר במפרץ (במיוחד לאחר מותו של הסולטן קאבוס מעומאן), לפעול לפתרון המשבר. נראה שהצדדים רואים בו היחיד המסוגל למצוא פתרון למשבר החרף ביותר בין מדינות המפרץ, לפחות מאז הקמתו של ארגון "המועצה לשיתוף פעולה במפרץ" ב-1981. במסיבת עיתונאים בספטמבר 2017 עם נשיא ארצות הברית דונלד טראמפ רמז האמיר שהצליח למנוע מהסעודים לכבוש את קטאר. למרות שלא הצליח לגשר על הפערים ניכר שפעילותו מאחורי הקלעים הצליחה למתן את הרטוריקה של הצדדים בשנה האחרונה וישנם דיווחים על התקדמות במגעים בין קטאר לבין ערב הסעודית, אם כי לא בין קטאר לבין איחוד האמירויות. המתח בין כווית לערב הסעודית בא לידי ביטוי גם במשבר סביב שדה הנפט המשותף באזור הניטרלי בין המדינות. ב-2014 הפסיקה ערב הסעודית את הפעילות המשותפת וייתכן שהמשבר נבע מרצון סעודי לקבל את השליטה בשדה. בדצמבר 2019 חתמו הצדדים לבסוף על מזכר הבנות שאמור להביא לחידוש הפקת הנפט באזור הניטרלי.

כמו במקרה ניתוק היחסים בין ערב הסעודית לקטאר, כווית לא הצטרפה לניתוק היחסים בין ערב הסעודית לאיראן (ינואר 2016). יחסי כווית טהרן ידעו עליות ומורדות הגם שהשלטון בכווית מקפיד לא לבקר בחריפות את איראן ולשמור על יחסים טובים עמה, וזאת למרות חשיפת רשת טרור הקשורה לחיזבאללה בשנת 2017 שהובילה לגירוש דיפלומטים איראניים מכווית. החשש בכווית מהגמוניה איראנית אזורית ומתהליך התגרענותה של איראן מקביל לחשש מהתעצמות סעודית, אשר היסטורית מסוכנת יותר לכווית. התפיסה ההיסטורית השואפת ליצירת מאזן בין הכוחות הגדולים באזור מעודדת את כווית לשימור הקשר עם איראן.

היחסים עם ישראל

מאז שנות השלושים כווית החלה לקלוט פלסטינים רבים (ובעיקר בעקבות המלחמות ב-1948 וב-1967) אך תמיכתו של אש"ף בסדאם חוסיין בעקבות פלישתו לכווית בשנת 1990 הובילה לסילוק הקהילה הפלסטינית הגדולה משטח האמירות ורק בשנות האלפיים שוקמו היחסים בין יו"ר הרשות הפלסטינית מחמוד עבאס לאמיר צבאח. עם זאת, כווית מעולם לא הצטרפה לחלק משכנותיה, קטאר ועומאן, ביצירת קשרים פורמאליים עם ישראל וככל הידוע נוצרו גם מעט מאוד, אם בכלל, קשרים בלתי פורמאליים.

כווית היא אם כן הסמן הקיצוני בעמדותיה כלפי ישראל מבין מדינות המפרץ הערביות. מלבד הרצון להימנע מעימות עם שכנותיה הגדולות על ידי נקיטת עמדה שנויה במחלוקת, אחת הסיבות לכך היא השפעת הפרלמנט על סדר היום. הפרלמנט הנבחר משקף עוינות רבה של הציבור הכווייתי ביחס לישראל, ולרוב השלטון מנסה למתן או למנוע ממנו להעביר החלטות נגד כל אפשרות לנורמליזציה עם ישראל.

במרבית המקרים, התבטאויותיהם של חברי הפרלמנט חריפות הרבה יותר מבכירי השלטון הכווייתי בהקשר זה. למרות ירידת השפעתו של הפרלמנט הכווייתי בשנים האחרונות, קשה לראות את כוויית יוזמת צעד משמעותי לקראת כינון יחסים עם ישראל, ולו באורח לא-פורמאלי, בלי שינוי ניכר שיובילו שכנותיה, וגם זאת לאחר שבראיתן תירשם התקדמות ממשית בתהליך המדיני הישראלי-פלסטיני.

ד"ר ערן סגל, עמית מחקר במרכז עזרי לחקר איראן והמפרץ הפרסי, אוניברסיטת חיפה

ד"ר יואל גוז'נסקי, חוקר בכיר ב-INSS ואיש משרד רה"מ לשעבר